ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2024 / № 2

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 2

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.02.2024
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV, iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Kurbanazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.02.2024
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.02.2024
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ШУКУРОВ АҲАД АҲМАДОВИЧ
Лисоний белгининг асимметрик дуализми С.О.Карцевский талқинида 7

МАХМАРАИМОВА ШОҲИСТА ТЎХТОШЕВНА
Ном назарияси ва лисоний рефлексия
хусусида айрим мулоҳазалар 10

JO‘RAYEV NABI NARZIYEVICH
Badiiy matnlarda obrazli tafakkur ifodasi 14

СОБИРОВА ДИЛАФРУЗ АБДУЛҲАЙ ҚИЗИ
Болалар шеъриятида зид маъноли сўзлар лингвопоэтиктаси 18

BABAYEVA MAYA AMANGELDIYEVNA
Turkman tilidagi o‘zlashma frazeologik birliklarning
etimologik tahlili va milliy-madaniy xususiyatlari 22

АМОНТУРДИЕВА ШОИРА РАВШАНОВНА
Ўзбек (диний) нутқи маданиятининг лингвомаданий асослари 25

XOLOVA MUYASSAR ABDULHAKIMOVNA
O‘zbek dialektal korpusida fe’lning sintaktik kategoriyasi
(Surxondaryo viloyati shevalari misolida) 29

ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA
Tilshunoslikda lisoniy shaxs muammosi 34

KADIROVA ZAYNURA ZAYNIDINOVNA
Alisher Navoiy nasriy asarlaridagi perifrazalarning morfologik xususiyatlari 38

KULTAYEVA FAZILAT
Fanda ergonimlarning o‘rganilishi xususida 45

XOLNAZAROV UMID ERKINOVICH
Tog‘ay Murod idiolektida geshtaltiv xarakterdagi metaforalar 49

BOTIROVA MAXLIYO BAXODIR QIZI
Reklamalarda sifatlarning grammatik tabiati 52

BOYSARIYEVA SAODAT
Tabiiy tilni qayta ishlashda stemmizatsiya 55

DUSNAZAROVA MAVJUDA ILYAMONOVNA
Surxon vohasi nikoh marosimi etnografizmlari 58

САДИКОВА ЭЛЬВИРА ВИТАЛЬЕВНА
Антонимия пословиц с компонентами -антропонимами
на материале сборника пословиц в.Даля 63

МУНДАРИЖА

KENJAYEV ZOHIRJON SOBIROVICH
O‘zbek tili oronimlarining tarixiy manbalarda qo‘llanishi 66

IBODULLAYEVA KUNDUZ RUSTAM QIZI
Guljamol Asqarova she’riyatining lingvopoetik xususiyatlari..... 69

TOSHPO‘LATOVA NILUFAR ABDUG‘ANI QIZI
Badiiy matnda intertekstuallikning qo‘llanishi 73

ADABIYOTSHUNOSLIK

NASIROV AZIMIDIN NORMAMATOVICH
Romanchilik taraqqiyoti va ijodiy an’analar..... 76

MIRZAYEVA AZIZA SHAVKATOVNA
Transtekstuallikning zamonaviy adabiyotshunoslikda o‘rganilishi 81

BADALOVA JAMILA
O‘zbek dramaturgiyasida ijodkorlar obrazi
(Izzat Sulton ijodi misolida)..... 85

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETINING 70 YILLIK YUBILEYIGA
Sattor Mahmatqulov (1942-2005)..... 87

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 2
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O'ZBEK DRAMATURGIYASIDA IJODKORLAR OBRAZI (Izzat Sulton ijodi misolida)

Badalova Jamila,
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

O'zbek adabiyotining maydoni nihoyatda keng bo'lib, unda qanchadan qancha buyuk ijodkorlar o'z asarlari bilan o'chmas iz qoldirganlar. Ular yaratgan asarlar adabiyotning deyarli barcha tur va janrlarini qamrab oladi. Adabiyotimizda nisbatan yosh, kenja adabiy tur dramaturgiyadir. Bundan deyishimizga sabab shuki, dramatik turda asarlar yozila boshlaganiga endigina yuz yildan oshdi. Milliy dramaturgiyamiz tarixi XX asr boshlaridan M. Behbudiyning "Padarkush" dramasi bilan boshlanadi. Bu davr tarixan nisbatan qisqa vaqt hisoblansa-da, shunga qaramasdan, ushbu yo'nalishda ham iste'dodli dramaturglar yetishib chiqdi va o'lmas asarlar yaratildi.

Alohida ta'kidlash lozimki, qanday adabiy turdagi, qaysi mavzuda bitilgan asar bo'lmasin kitobxonning yodida qoladigan va unga eng kata ta'sir o'tkazadigan jihat bu asardagi voqealarning kitobxonga estetik ta'sir ta'sir o'tkazishi, yaratilajak obrazlarning miqyosi bilan belgilanadi. Yuqorida so'z boshlaganimiz dramaturgiyada ham obrazlarni yaratish asar muvaffaqiyatining bosh me'zonlaridan biridir. Obrazlarni nazariy jihatdan bir qancha turlarga ajratish mumkin. Tadqiqotimiz davomida biz o'zbek dramalaridagi inson obrazi – personaj haqida, yanada aniqroq qilib aytganda, ijodkorlar obrazi haqida o'z kuzatishlarimizni bayon etamiz.

Taniqli adabiyotshunos olim, adib va dramaturg Izzat Sulton ijodida drama janriga mansub asarlar salmoqli o'rin egallaydi. Adib dramalaridagi obrazlar xilma-xil бўлиб, ular orasida ijodkorlar obrazi ma'lum bir tizim darajasiga ko'tarilgan. Bularadan eng taniqlisi shoir Uyg'un bilan hamkorlikda yozilgan "Alisher Navoiy" dramasi.

"Noma'lum kishi" dramasida ham ijodkor obrazi ishtirok etgan bo'lib, bu Nurbobo ismli shoirdir. Drama kompozitsiyasining qahramonlar ro'yxatida unga xalq shoiri deb izoh berilgan. Asar voqealari 1905-yilda Buxoro amirligida bo'lib o'tadi[1]. Oddiyn халқнинг амалдорлар, zodagonlar va xon zulmiga qarshi Niyoz botir boshchiligida qo'zg'oloni voqealari asarning asosiy mavzusi qilib olingan.

Asardagi ijodkor obrazi, ya'ni, Nurboboning o'rni alohida ahamiyatga molik. Nurbobo xalq dostonlaridagi baxshilar, ertaklardagi hikoya qilib beruvchi donolar qiyofasida ko'rinadi, lekin u asar syujetidan tashqarida emas. Asarda bevosita ishtirok etadi. Dramaning ekspozitsiyasi ham Nurboboning she'rlari bilan boshlanadi. Bu she'rlar asardagi prolog vazifasini bajargan. Dramaning markaziy qahramoni Niyoz botirning zulmga qarshi mazlumlarni erk va ozodlik yo'liga boshlagani asarning asosiy syujet chizig'ini belgilaydi:

Yomonlikning umri mangu emas hech.
Yomonlikni dono mangu demas hech.
Asrlardan beri zulm pichog'i —
Bota-bota suyakka yetgan chog'i —
Sabri bitgan mazlum boshin ko'tarur,
Yangi zamon, yangi davron boshlanur,
Mana chiqmish Niyoz degan bahodir,
Mazlumlarni yoqlamoqqa u qodir.[2]

Nurbobo asarda donolik ramzi sifatida beriladi. Asar bosh qahramoni Niyozning unga pirim deb murojaat qilishi, maslahat so'rashi, Nurboboning ko'zi ojiz bo'lib qolganda ham ko'p narsani bilishi va his qilishi fikrimizni tasdiqlaydi. Nazarimizda, Nurboboning nabirasi Turg'unoyning tilidan chiqqan quyidagi so'zlarda ham bunga ishora qilinganini sezish qiyin emas:

Mardlik qayda bo'lsa, dono shu yerda.
Yoshlik borur dono borsa qayerga[3]

Bu yerda Niyoz – mardlik, Nurbobo – donolik, Turg'unoy – yoshlik timsoli deb talqin qilinsa o'rinli bo'ladi.

Izzat Sulton qalamiga mansub "Shoir qalbi" opera librettosi haqiqiy ijodkorlar obrazini jamlagan asardir. Librettoning bosh qahramoni Furqat bo'lib, uning atrofida zamondosh shoirlar Muqimiy, Zavqiy, Nisbat kabi boshqa ijodkorlar obrazlari berilgan. Asarda Furqat atrofni o'ragan dindor ulamolar va ayrim rus kishilari bilan konfliktda tasvirlanadi. Furqat obrazini ochishda uning she'riyatiga va ulardagi gumanistik fikrlarga muxlis bo'lgan insonlardan unumli foydalanilgan. Furqat qayerda bo'lmasin uni iliq qarshi oladiganlar doim topiladi. Asardagi qolgan shoirlar obrazlariga batafsil ta'rif berilmagan. Ular Furqat bilan hammaslak, safdosh sifatida bosh qahramonning xarakterini to'laqonli namoyish qilishga hissa qo'shgan. Bundan tashqari asarda Furqatning shogirdi Farzinjon ismli hofiz yigit obrazi ham bor bo'lib, uning musiqa yo'nalishida iste'dodli ijodkor ekanligi mavzuga aloqador jihatdir. Chunki ijodkor deganda faqatgina shoir yoki yozuvchi emas balki san'atning har qanday turi bilan shug'ullanuvchilarni ham tushunish mumkin.

Izzat Sulton dramaturgiyasida ijodkor obrazi haqida gap ketar ekan, "Alisher Navoiy" pesasiga alohida

[1] Султон Иззат. Асарлар 4 томлик. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1971. – 210 б.

[2] O'sha manbaa. – B. 211.

[3] O'sha manbaa. – B. 259.

to‘xtalish lozim bo‘ladi. Biz tadqiq etayotgan mavzu uchun eng boy material beruvchi asar ushbu dramadir. Asarda ko‘plab ijodkorlar obrazi uchraydi – Jomiy, Binoiy, Sohibdoro kabilar. Bu aytilganlar ikkinchi darajali obrazlar bo‘lib, asarda bor e’tibor Navoiy obraziga qaratilgan.

Asar syujeti ko‘pchilikka tanish, chunki bu dramaning adabiy asar va sahna versiyalari ommalashgan. Bundan tashqari 1947-yilda suratga olingan “Alisher Navoiy” badiiy filmi syujeti shu nomdagi drama bilan deyarli bix xil. Buning sababi film ssenariysi drama mualliflari – Izzat Sulton va Uyg‘un tomonidan yaratilgan. Dramada Navoiy doimiy ravishda konfliktlar girdobida tasvirlanadi. Uning konflikti Sulton Husayn Boyqaro, Majdiddin, Shayxulislom kabi kimsalarning siyosat va ijtimoiy sohadagi noto‘g‘ri ishlari sababli yuz beradi.

Asardagi obrazlar ikkita tizimdan iborat. Birinchisi, Navoiy atrofidagi obrazlar tizimi. Bu tizimga Jomiy, usta Jaloliddin, Sohibdoro, Behzod, Abdulmalih, Turdiboy kabi obrazlar kirsa, ikkinchisi, Majdiddin tomonidagi obrazlar sistemasiga Qutbiddin, Shayxulislom, Muzaffar, Mansur va Munajjim kabilar kiradi. Husayn Boyqaro shu ikki qarama-qarshi kuchlar orasida turadi va ko‘pincha Navoiyga qarshi bo‘lgan kuchlarga yon bosadi. Bu ikki obrazlar tizimi bir qarashda ijobiy qahramonlar va salbiy qahramonlar kabi ko‘rinadi. Chunki asar yaratilgan davrlarda adabiyotda ijobiy qahramon va salbiy qahramon terminlari ko‘p ishlatilgan, asar personajlari, albatta, yaxshi yoki yomonga ajratilgan. Bu holat sho‘rolar davri adabiyotining asosiy estetik prinsiplaridan biri edi. O‘zbek adabiyotida istiqlol yillariga kelibgina badiiy asarlarda ijodkor o‘z estetik idealidan kelib chiqib tasvirlash, inson xarakterini butun murakkabligi bilan ko‘rsatish boshlandi.

Navoiy personajining xarakteri o‘z xatti-harakatlari, gap so‘zlari, ijodi orqali ochiladi. Bosh qahramonga nisbatan xalq ishonchi, yon atrofdagilarning cheksiz hurmati kitobxonda Navoiy obraziga nisbatan simpatiya paydo qiladi. Navoiyning do‘stlari tugul uning dushmanlari ham shoirlik iste’dodiga va mahoratiga tan berishadi. Ayniqsa, Navoiyning davlat arbobi sifatida xalq dardi bilan yashaganligi, bu yo‘lda uning chekkan ranju mashaqqatlari kitobxonda ulug‘ shoirga nisbatan chuqur mehr-muhabbat uyg‘otadi.

Asarda bir ijodkor obrazi borki, uning ijodkor ekanligini oddiy kitobxon bilmay o‘tib ketishi mumkin. Bu tarixda Husayniy taxallusi bilan she’rlar yozgan iste’dod egasi – sulton Husayn Boyqarodir. Husayn Boyqaro obrazi asarda maishatparast va bir qadar kaltafahm, beburd qilib tasvirlangan. Unga yaxshi fazilatlar singdirilmagan, ijobiy jihatlari ko‘rsatilmagan. holatlar tarixiy haqiqatga mos kelmaydi. Dramaturg nega bunday yo‘l tutgani haqidagi fikrimiz quyidagicha:

dramadagi obrazlarga yozuvchining hissiy munosabati yaqqol seziladi. “…obrazlar tizimidagi har bir konkret obrazning hissiy tonalligi turlicha bo‘lib, bu narsa birinchi galda muallifning ijodiy niyati bilan bogliq bo‘ladi”[1]. O‘ylashimizcha, shoh va uning atrofidagi amaldorlar, din peshvolarini “qora bo‘yoq” bilan tasvirlash yozuvchining ijodiy niyatlari qatoridan joy olgan. Chunki sobiq sovet davri adabiyotida hukmron mafkura belgilab bergan yo‘ldan og‘ishmaslik talab etilgan. Bu talabga qarshi chiqqan ijodkorlar qismati aksariyat hollarda fojia bilan tugagani hech kimga sir emas. Nafaqat sovet adabiyotida, balki butun ijtimoy hayotda barchaga, barcha san’at asarlariga sinfiy jihatdan yondashilgan. Boylar, shoh-u sultonlar, diniy ulamolar doim yomon; ishchi, dehqon va kambag‘al xalq doim yaxshi qilib tasvirlangan. Shu sababli ham drama mualliflari Husayn Boyqaro, Shayxulislom, vazir va beklarni birorta yaxshi fazilatga ega bo‘lmagan obraz qilib tasvirlagan. Yuqorida tilga olingan asarlarning barchasida mafkuraviy ta’sir elementlarini uchratish mumkin. Lekin bizning vazifamiz asar badiiyligi, obrazlarning xususiyatlari haqida izlanishlarimiz natijasini bayon qilish, asarga mafkuraviy baho berish emas.

Obrazlar xarakterini ochishda personajning o‘z nutqidan ko‘proq foydalanilgan. Bu usul dramada anchayin qo‘l keladi, sababi, dramada voqelik harakat va dialoglar ustiga quriladi, muallifning ortiqcha izohlari uchun o‘rin berilmaydi. Kuzatishlarimizdan ma’lum bo‘ldiki, ijodkor obrazining nutqi alohida ajralib turadi. Unda she’rlar va qofiyalar, so‘z o‘yinlari ko‘p uchraydi. Tasvirlanayotgan ijodkor shoir bo‘lsa, uning ichki dunyosini, hislarini ifodalashda she’rlardan foydalanish yaxshi samara beradi. Agar tasvirlangan ijodkor prototipi mavjud taniqli shaxs bo‘lsa, uning o‘z she’rlaridan foydalanish yanada ma’qul yo‘l bo‘ladi. “Shoir qalbi” va “Alisher Navoiy” dramalarida Furqat va Navoiy tilidan o‘z she’rlari berilgan. Bu usul qo‘llanilganda dramalarda qahramon ruhiy holatini ifodalovchi shartli ichki monolog o‘rnini ham shu she’r bilan to‘ldirib ketish mumkin bo‘ladi. Bundan tashqari, I. Sultonning “Abdulla Qodiriy”, “Abdulla Qodiriyning so‘nggi kunlari” dramatik asarlari ham alohida tadqiqotlarni taqozo etadi.

Izzat Sulton o‘zbek adabiyoti va adabiyotshunosligida o‘zining o‘rniga ega bo‘lgan otaxon yozuvchi edi. Bugun biz uning istiqlolgacha yozilgan dramalaridagi ijodkorlar obrazi haqida kichik kuzatishlarimizni bayon etdik. Ularning har biri alohida tadqiqot uchun yetarli manbaa bo‘ladi deb hisoblaymiz.

Resume: The article analyzes the role of Izzat Sultan in Uzbek dramaturgy and the image of creators in his works. The author’s dramas “Unknown Person”, “The Poet’s Heart”, “Alisher Navoi” were taken as objects for the article.

Резюме: В статье анализируется роль Иззата Султана в узбекской драматургии и образы творцов в его произведениях. В качестве объектов статьи были взяты авторские драмы “Неизвестный”, “Сердце поэта”, “Алишер Навои”.[1]

[1] Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – B. 93.